

- 1 Fili eleemosynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos non transuertas à paupere.

PRO, eleemosynam, Græcis est ζώνη, hoc est, vitam. Dicitur autem, non defraudes vitam pauperis, pro non defraudes pauperem eo quod ad vitam ei est necessarium, hoc est, victu. Nam sicut εὖς Græcis & vitam significat & victum, ita & ζώνη. Et apud nos ergo, non defraudes eleemosynam pauperis, positū est pro non defraudes pauperem eleemosyna: quanquam non est Græcis propriè defraudes, sed ἀποστρέψης, hoc est, priues, vt significetur pauperi subtrahi quod eius est, & ei debetur. Est enim eleemosyna pauperis, ea quæ ei debetur, aut quam ille petit. Secunda pars Græcis est, καὶ μὴ παρακλύσῃς ἰφθαλμοὺς ἰσθλιῶς, & ne protrahas oculos indigentes, hoc est, non finas pauperes diu in te respicere dum petunt eleemosynam, nec protrahas eorum desiderium, sed da citò quod dandum est. Nostra lectio idem significat, oculos scilicet nō transuertendos à paupere, vt cū ille intentè respexerit petens eleemosynā, non in diuersam partē oculos nostros vertamus, dissimulādo nos videre quod ille in nos respiciat. Simile habetur Tob. 4. Noli auertere faciem tuam ab vllō paupere. sic enim fiet vt nec à te auertatur facies Domini. Ab hoc inclementiæ vitio magis adhuc reuocat sequenti sententia:

Tobia 4.

- 2 Animam esurientem ne despexeris, & non exasperes pauperem in inopia sua.

DESPICIMUS animam esurientem, cū nō dignamur ad eius inopiam attendere, ac declaramus nos ea non moueri ad misericordiā: quod quia cū fit, malum inopis augetur, & pauper magis exacerbat, bene subiicitur, & non exasperes pauperem in inopia sua, tua scilicet dissimulatione eius malum duplicando, eumque ad iram atque tristitiam prouocando, vt iam duobus malis affligatur, inopia scilicet & tristitia, vel ira ex neglectu sui concepta. Græca pro despexeris, habent λυπήσῃς, hoc est contristes, & pro, nō exasperes pauperē, habent μὴ παρακλύσῃς ἀνδρα, non protrahas virum. Itaque significatur idem quod sequenti sententia, benignitatē scilicet non protrahendam, ne dilatione pauper torqueatur.

- 3 Cor inopis ne affligeris, & non protrahas datum angustianti.

- 4 Rogationē cōtribulati ne abijcias, & ne auertas faciē tuā ab egeno.

GRÆCA priorem partem primæ sententiæ paulò habent efficaciorē, Cor irritatum ne conturbes. Significat offensionem hominis inopis ex miseria commotam, non esse augendam cunctatione ac despectione, multo verò minus acerba verborū repulsione. Secunda pars docet etiam citò dandum, iuxta illud Prouerb. 3. Ne dicas amico tuo; Vade & reuertere, & cras dabo tibi, cū statim possis dare. His sentētijis multis quibus ab in-

ab inclementiæ vitio reuocat idem sæpius inculcando: indicat & quàm malum hoc inhæreat fixè corruptæ hominum naturæ, & quàm multa mala hoc in se complectatur. Primum quia per hoc subtrahitur pauperi quod ei debetur, imo vita ipsa: Deinde quia per hoc additur afflictio afflictio. Et ne putetur hæc ab immiserico corde impunè fieri, subiicit inopi neglecto dari occasione maledicendi, vt si nō moueamur ad misericordiam alieno malo, saltē nostri mali metu moueamur. Et cuius non metuumus vim atque potentiam, saltē metuamus malam imprecationē. Dicit ergo:

5 Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram, & ne relinquo quærentibus tibi retro maledicere.

6 Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius, exaudiet autem eum qui fecit illum.

NE enim quis contemnendam putet huiusmodi maledictionem pauperum, dicit eius imprecationē Deum exauditurū, vtpote qui eum creauit, & proinde eius curam gerit, & sibi imputat factam iniuriam pauperi creaturæ suæ irrogatam. Ad insinuandam enim iustam maledictionem quā Deus exaudiat, additur, in amaritudine animæ, hoc est, eius qui tibi male precatur nō ex vanitate, non ex iniquitate, sed ex amaritudine animæ, quam tu iniquè in eo prouocasti. Notandum autē illud, propter iram, in quinta sententia, non esse Græcis. Et potest intelligi vel de ira Dei, vel potius de ira pauperum. Quod nos habemus, nō relinquo quærentibus tibi retro maledicere; clarius Græca habent, Et ne des locū homini maledicendi tibi. vnde nostra lectio sic est ordinanda: quærentibus, hoc est, postulantibus à te eleemosynam, non relinquo tibi retro maledicere, hoc est, non des occasionem vt malè precentur tibi, idque retro, hoc est, secretò & post tergum, quia scilicet tibi ob paupertatem non audent coram maledicere. quasi dicat, Non sis securus etiam si non audias eos tibi malè precantes, time etiam eorum occultam imprecationem, quam tanquam iustam iustus Deus & pauperum protector exaudiat.

7 Congregationi pauperum affabilem te facito, & presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum.

GRÆCIS non est dictio, pauperū, quam interpres de suo addidit, quia & prius & postea de pauperibus agitur. Nec est, affabilem, sed φιλικόν, hoc est, amabilem. Nec est, presbytero humilia animā tuam, sed tantum quod sequitur, Et magnato (pro magnati) humilia caput tuum; ita vt sit sententia bimensuris, qua præcipitur moderatio ad dignitatē & conditionem personarū accommodanda, vt scilicet cū multitudine comiter atq; æquabiliter viuamus, sicq; nos amabiles præbeamus: aduersus verò principē reuerentiā exhibeamus, cūq; eo nos modestè & submissè geramus. Nam apud populū cū quo viuendū est æquo iure, superbia hominis se supra cōmunem conditionē efferētis importuna est & odiosa, comitas verò grata: apud principē verò nimia familiaritas & fiducia, contemptū adfert.

8 Declina pauperi sine tristitia aurē tuam, & redde debitum tuum, & responde illi pacificè in mansuetudine.

ET hic Græcis non est illud, & redde debitum tuum, vt fit etiam bimembris sententia, qua duo præcipiuntur, videlicet vt & pauperum preces benignè audiantur, & eisdem benignè atque amicè respondeatur. Nec est illis, responde illi pacificè, sed *ἡσυχαστικῶς*, hoc est, pacifica. atque sic habebant scripta pleraque quæ erant ad manū antiqua, & Dionysius: Pacifica autem respondere, est ea dicere quæ animo eius pacem & tranquillitatem sunt allatura. Reddit debitum suum pauperi, qui lubenter eum audit, & benignè ei respondet, & pro facultate sua ei succurrit.

9 Libera eum qui iniuriam patitur de manu superbi, & non acide feras in anima tua.

Posteriorem partē sic habent Græca, *ἢ μὴ ἐλιγοψυχῆσθης ἐν τῷ κρινῆσαι*, hoc est, non sis pusillanimis in iudicando, vel vindicando. Nam hoc loco iudicare pro vindicare positum videtur, vt hoc præceptum pertineat potissimum ad iudicem vel magistratum, quem monet Sapiens, vt eum qui se defendere non potest, liberet de manu potentioris, atque in ea re non sit paruo animo, vt scilicet ob metum aut gratiam potentis, omittat succurrere pauperi pro officio. Itaque dum noster vertit; non acide feras; dictio, acide, non deriuatur ab acidus, sed à dictione Græca acedia, pro quo vulgo dicitur accidia: vnde & hic multi libri scripti habent accide, quomodo interpretem vertisse verisimile est, sicut & cap. 6. vertit; non accedieris in vinculis eius. proinde dictio acide vel accide hic pronuncianda est penultima longa. Sensus ergo nostræ lectionis est: hanc quam dixi præstandam liberationem non feras in animo tuo accide, hoc est, cum tædio & tristitia, hoc est, non sit tibi tædiosum eam præstare, libenter & volenti animo eam impende. Sunt qui pro, in anima tua, habent, in manu tua, sed corruptam esse hanc lectionem satis Græca indicant.

10 In iudicando esto pupillis misericors vt pater, & pro viro matri illorum.

11 Et eris tu velut filius altissimi obediens, & miserebitur tui magis quàm mater.

IN his duabus sententijs addita sunt ab interprete duo illa adiectiua, misericors & obediens, quæ Græcis non sunt. Præceptum hoc præstitit Iob, qui de se dicit; Liberaui pauperem vociferantem, & pupillum cui non esset adiutor, & cor viduæ consolatus sum. Pater eram pauperum. Cumque sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen mœrētium consolator. Notandum autem quàm aperte in secundo versu respondeat merces ipsi misericordiæ quæ in priori versu præcipitur; Si, in-

Si, inquit, orphanis non habentibus patrem te exhibueris vt patrem, & matri eorum non habenti virum te pro viro & marito exhibueris, Deus vicissim se geret erga te tanquam patrem erga filium suum, imò re vera tu eris illi tanquã filius vnice charus, quòd fueris obediens præceptis eius, & plus quàm mater tua miserebitur tui, vel, vt habent Græca, diliget te. Pro mercede ergo intelligi debet illud: Et eris tu velut filius altissimi, quomodo & Lucæ 7. Date mutuum, nihil inde sperantes, & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi.

12 Sapiencia filijs suis vitam inspirat, & suscipit exquirentes se, & præibit in via iustitiæ.

Secunda hæc est pars huius capituli, in qua iam nouam materiam auspicatur, pulchrè pertractans sententijs duodecim sapientiæ officia & actiones, in electis & fidelibus, sed quæ non cum tanta gratia & efficacia exprimuntur in nostra versione, quàm in originalibus, quæ hic magnam lectori asferre possunt voluptatem & vtilitatem. Bene autem superioribus istud subiicit, vt postquam dixit Deum miserturum suorum, iam mutato nomine Dei in nomen sapientiæ, ostendat quæ bona Deus per suam sapientiam eis largiatur, & quomodo cum suis agere soleat. Pro, filijs suis vitam inspirat, Græcè est, ἡ δὲ σοφία τὴν ἀνὸψωσι, filios suos exaltauit ac euexit; Interpres videtur legisse, ἡ δὲ σοφία. Sapientiam eandem dicit suscipere exquirentes se, quod eos veluti manu porrecta in suam disciplinam, fidem atque tutelam recipiat. Vnde pro eius explicatione additum est ab interprete, veluti pro commentario; & præibit in via iustitiæ; viam scilicet commonstrans; & in ea deducens. nam ea pars Græcis non est.

13 Et qui illam diligit, diligit vitam: & qui vigilauerint ad illam, complectentur placorem eius.

Primum, &, Græcis non est, sed sine connexionè absolutè dicitur, ὁ ἀγοπῶν αὐτήν, diligens eam. Pro, complectentur placorem illius, est ἡ πληροθῆσονται ἐν φροσύνῃς, replebuntur lætitia. vnde certum est non esse legendum, placatorem, sicut habent multa scripta, sed placorem, hoc est, suauitatem eius. Significat eos percepturos suauitatem & dulcedinem ipsius, qui manè eam studiosè quæsierint, cupientes ab ea instrui, & solliciti vt eam inueniant.

14 Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt, & quò introibit, benedicet Deus.

Græcis in primo membro non est, vitam, sed δόξα, hoc est, gloriam, & est singulari numero: Qui tenuerint illam, hæreditabit gloriam. Quod conuenit sequenti; & quò introibit, hoc est, quocunque introibit talis qui illam tenuerint, Deus illum benedicet. Non est enim sensus; Quò introibit sapientia, vt quidam intelligunt, sed significatur eum qui

possidet, & firmiter retinet sapientiam, in omnibus actibus & conatibus suis benedicendum à Deo, qui omnia eius studia fortunabit & prosperabit, iuxta illud Psalmi primi: Omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Et Deuteronomij vigesimo octavo: Benedictus eris ingrediens & egrediens. Emitteret Dominus benedictionem super celariatua, & super omnia opera manuum tuarum, benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Debuisset ergo interpres in utroque membro aut semper vertisse singularem numerum, aut semper pluralem. Certè codex Atrebatensis collegij habebat; & quò introibunt.

Psal. 1.
Deut. 28.

15 Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto, & eos qui diligunt eam diligit Deus.

PRior huius sententiæ pars longè aliud Græcis significat, quàm ex nostra lectione sola concipi posset. Notandum enim illis pro, qui seruiunt, esse *εὐλαβούντες*, participium scilicet eius verbi unde deriuatur *εὐλαβία*, quæ à *εὐλαβία* ferè distinguitur, & diuinis ferè rebus appropriatur. Pro, obsequentes erunt, est *λατρεύουσιν*, verbum scilicet quod deriuatur à nomine *λατρεία*, quod sacrificium significat, & ministeriū sacrum ac publicum quo Deus colitur: unde Septuaginta ferè vtuntur verbo *λατρεύειν*, quando fit mentio de ministerio Aaron & Leuitarum in Leuitico & Numeri. Itaque Sapiens hic significat eos qui sapientiæ se addicunt, eamque colunt, esse velut sacrorum ministros, & Dei sacerdotes, vt intelligatur eorum apud Deum excellentia. Et potest datiuus, sancto, accipi vel pro Deo, vel in neutro genere pro sanctuario. quod eo magis videtur, quia nō additur Græcis articulus τῷ, sed tantum dicitur *λατρεύουσιν αὐτῷ*. Apud nos ergo illud, obsequentes erunt sancto, accipi debet pro, ministri erunt Dei vel sanctuarij. Et videri potest authorè huius libri respexisse ad illud Isaïæ 61. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini: Ministri Dei nostri dicetur vobis; vbi Septuaginta habent pro ministris *λατρεύει*.

Isaïæ 61.

16 Qui audit illam, iudicabit gentes, & qui intuetur illam, permanebit confidens.

PRO, qui intuetur illam, est *ὁ προσίχων αὐτῆς*, hoc est, qui attendit illi. Solent autem qui cuiquam auscultat, intentè in illum respicere. unde intueri illam, posuit interpres pro, auscultare illi, & ad eius monita & præcepta attendere, eique obedire. Pro, permanebit, est *καθίσκηνώσθαι*; hoc est, habitabit, unde verisimile est interpretem vertisse manebit pro habitabit. Itaque hoc versu Sapiens duplicem sapientiæ fructum promittit, gubernationem populorum, & securitatem vitæ: quorum vtrunque & in hac vita, & multò magis in futura suis confert sapientia. nam & in hac vita per sapientiam fiunt idonei qui populis regendis præfiantur in politia Seculari atque Ecclesiastica, & per eandem in futura

futura vita impletur in eis illud Sapientiae 3. Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis. Cùm ergo in superiori versu sapientiae studiosos indicauerit fore Dei sacerdotes, hic indicat etiam reges futuros, quemadmodum & prædicto loco Isaiaë vtrunque insinuat in fidelibus implendum. Sapient. 3.

17 Si crediderit ei, hæreditabit illam, & erunt in confirmatione creaturæ illorum.

PRO, crediderit ei, Græcis est, *ἐπίμπιψισον*, quod, cum sequentia respicimus, magis vertendum erat, si fidelis fuerit, hoc est, si se illi fidum exhibuerit, & firmiter atque constanter ei adhæserit. Talis enim hæreditabit illam, quia ipsa hic nunquam illum deseret, & post hanc vitam perpetuò possidebitur ab eo. Posteriores partem sic habent Græca, *καὶ ἐκ καταρχῆς ἰσονῆσαι γενεαὶ αὐτῶν*, hoc est, in detentione (vel possessione) erunt generationes eorum. Quo significatur etiam liberos eorum qui sapientiae adhærent, possessionem sapientiae retenturos. Itaque per creaturas eorum oportet intelligere eorum filios, & semen siue carnale siue magis spirituale, eos scilicet quos ipsi genuerunt, qui dicuntur fore in confirmatione, quia confirmabuntur, & stabiliuntur in terra, iuxta illud; Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur. Est autem in relatiuo, eorum, mutatio numeri frequens in scripturis, quamuis æditio Germanica habeat *αὐτῶν*, sicut & codex Atrebatensis habebat, illius. Psal. III.

18 Quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis eligit eum.

GRÆCÈ *ὅτι διςσαμύλως περιβοῖται μετ' αὐτῶν ἐν πρώτοις*. Quoniam perversè (vel obliquè aut contortè) ambulat cum illo imprimis. Quod vt rectè cum sequentibus intelligatur, aduertere oportet duplicem hic viam ac rationem proponi, quam sapientia sequitur erga suos. Vnam obliquam, indirectam, toruam ac tristem, qua suos in principio ducit per multas tribulationes, multisque molestijs afficit: quæ via tentandi & probandi causa est instituta, vt cùm probati fuerint, ac digni reperti per perseuerantiam: deinde altera via, cum eis agat, quæ recta est, plana, expedita, & læta, qua scilicet eis faciem benignam & hilarem exhibet, voluptate animi eos afficiens, & varijs beneficijs ac solatijs eos donans, & hic & multò magis postea. Itaque in nostra lectione, tentatione, pro probatione accipi debet, vt sit sensus: sic in primis agit cum eo, vt illius per multas tribulationes constantiam probet, tentet & exploret. Et in primis, hoc est, in principio eligit eum, hoc est, delectum eius facit, probat & disquirit, neque temerè eum mox suscipit. Sic enim sequentia exigunt vt exponatur illud, in primis eligit eum, pro quo multi malè habent, elegit eum. Quæ enim eligimus, ea probamus & exploramus qualia sint.

Quo-

Quomodo autem sapientia delectum faciat, & in tentatione ambulet cum eo qui incipit ei se addicere, explicat cum sequitur:

19 Timorem & metum, & probationem adducet super illum, & cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ.

20 Donec tentet eum in cogitationibus suis, & credat animæ illius.

Illud, & probationem, additum est ab interprete, ad explicandum quare inducet timorem & metum, nempe ad probationem. Pro, in tribulatione doctrinæ suæ, est ἐν παιδείᾳ αὐτοῦ, hoc est, in disciplina vel castigatione sua. Tribulationem ergo doctrinæ vocat afflictionem qua illum vult erudire & docere, ut seipsum agnoscat: Donec, inquit, tentet eum in cogitationibus illius. Sic enim habebant omnia quæ vidi scripta, & magis sensui conveniret, sed Græca habent, ἐν δικαιομασίμ αὐτοῦ, in iustificationibus suis. unde magis legendum videtur, in cogitationibus suis, nempe sapientiæ. Significatur ergo sapientiam molestijs & metu afficere suos imprimis, donec probauerit quàm sint eorum cogitationes firmæ, & explorauerit an ei placeant cogitationes sapientiæ: & sic demum credere possit de illis quòd sint futuræ stabiles, quodque ex animo virtutem ament. Loquitur enim per profopopœiam de sapientia, veluti de præceptore aliquo, qui cum suscepit discipulos erudiendos, prius eorum explorat animos & ingenia: quæ ubi probè cognita habet, & suis institutis videt accommoda, tum demum eos peculiari favore prosequitur, eisque amorem suum declarat. Dum autem hæc sic per fictionem, sapientiæ tribuuntur, intelligendum est nihil aliud significari quàm Deum ipsum hæc per suam sapientiam agere in studiosis sapientiæ, atque hos sapienti Dei dispositione in suæ conuersionis principio aspera multa sentire, ac varijs premi tentationibus: eosdem tamè si aliquamdiu perseuerauerint, omnia postea experturos leuiores, ac multa replendos consolatione: contrà quàm accidit his qui vitijs sunt dediti, quibus vita carnalis imprimis læta videtur, sed postea eius sentiunt incommoditatem, ita ut dicant Sapientiæ 5. Lassati sumus in via iniquitatis, & ambulauimus vias difficiles. Et de eisdem dicitur: Viam pacis non cognouerunt, sed contritio & infelicitas in vijs eorum. Itaque sequitur:

Sapient 5.

21 Et firmabit illum, & iter adducet directum ad illum, & latificabit illum.

22 Et denudabit absconsa sua illi, & thesaurizabit super illum scientiam & intellectum iustitiæ.

PRima illa verba, & firmabit illum, non sunt Græcis, sicut nec illa ultima, & thesaurizabit super illum, &c. quæ addita videntur, ad explicandum illa verba, denudabit absconsa sua illi. Pro, & iter adducet directum ad illum, est καὶ πάλιν ἰκανήσεται ἰσθῆαμ πρὸς αὐτόν. Et rursus reuertetur rectà ad ipsum. Dixerat enim superius, sapientiam imprimis ambulare cum sui studioso oblique, quia in tentatione & probatione.

Itaque

Itaque ad illum qui iam probatus est dicit, eam recta via redire: rectam viam vocans eam, quæ gratior & commodior est, quæque diuinæ naturæ magis est propria, viam scilicet consolationis & lætitiæ, qua probatos Deus postea afficit. Nostræ ergo lectionis sensus est: Probatū, qui prius varijs agitabatur tēpestatibus & tentationibus, sapiētia firmabit, sua illū consolatione erigens & confirmans, atque in firmum securitatis statum collocans, sicq; iter suum directum adducet ad illum, hoc est, rectā ad illum veniet, quæ prius in tentatione ambulauit cum eo: & quæ prius timorem & metum induxit super eum, iam lætificabit eum quantum ad affectum, & quod attinet ad intellectum, denudabit illi abscondita sua mysteria, pleniori eum cognitione donans, & abundanter illum perfundens scientia & intellectu iustitiæ.

23 Si autem oberrauerit, derelinquet eum, & tradet eum in manus inimici sui.

PRo, in manus inimici sui, Græcè est, in manus πτώσις αὐτοῦ, hoc est, in manus casus sui, hoc est, sinet eum cadere in mala ad quæ propendet. Hæc est autem iusta pœna desertorum, qui à sapientia, cui se semel addixerunt, desciscunt atque defleunt, vt & ipsi à sapientia deserantur, desertique miserrimè pereant, eique tradantur qui eos malè tractabit. Et pertinet istud maximè ad eos, qui iamdiu probati, & postea experti sapientiæ dulcedinem, postea ab ea deficiunt, iuxta id quod Paulus de talibus scribit ad Hebræos 6.

Hebr. 6.

24 Fili conserua tempus, & deuita à malo: pro anima tua nè confundaris dicere verum.

Post sapientiæ commendationem, rectè iam subiungit, quid sapientiæ adepto sit faciendum. Conserua, inquit, tempus, pro quo alij melius vertunt, obserua tempus. quod dupliciter accipi potest. Vno modo, vt moneatur obseruanda opportunitas temporis ad docendum alios, quia vt est Ecclesiastes 3. Omnia tempus habent. Tempus tacendi, & tempus loquendi. Altero modo, vt moneatur obseruanda malitia temporis & sæculi, ne quis per eam à recto declinet, sed adhibita diligenti sollicitudine & cautela ab illa sit liber, iuxta illud Pauli: Videte fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Est enim Græcis συντηρόσθω verbum, vnde deriuatur nomen synterefsis, pro quo quidam malè dicunt synderefsis, & significat attentionem, eamq; partem animæ quæ vitij opponitur, seque semper immaculatam seruare studet. Huic sensui magis conuenit quod sequitur, & deuita à malo, pro quo Græcis est, καὶ φύλαξαι ἀπὸ πονηροῦ, hoc est, caue à malo, à quo scilicet propter temporis malitiam tibi est periculum, ne fortè quid committas quod sit contra conscientiam. Et quoniam ob temporis huius malitiam solet ferè periculū esse à pudore quodam inutili & pernicioso, dum quæ æquitas postulat, pudet vel dicere

Ecclef. 3.

Ephes. 5.

dicere vel facere, quia aliorum offensa metuitur, bene subiungit; Pro anima tua ne confundaris dicere verum. In qua oratione addita sunt ab interprete duo illa verba, dicere verum, cum Græcis sit tantum, pro anima tua ne confundaris. Non enim tantum significare voluit Sapiens, per pudorem non abstinendum à veritate dicenda, sed in genere non abstinendum ab his quæ vel facienda sunt vel dicenda. Addidit tamen non malè interpres, dicere verum, quia in sequentibus de veritate dicenda & defendenda est sermo. Quod autem dicitur, pro anima tua, dupliciter intelligi potest. Sunt enim qui intelligunt animam poni pro vita, vt sit sensus: Non confundaris dicere verum, pro conseruanda vita tua, & effugiendo vitæ periculo. hoc est, non fit tibi charior vita tua quam veritas, imò hanc cum opus est, deposito pudore liberè confitere, etiam si sit periculum vitæ. At cum sequentia obseruamus, rectius intelligitur, pro anima tua, hoc est, pro conscientia tuæ salute, ne scilicet conscientiam tuam lædas, & in animam tuam pecces, vt significetur causa ob quam non est erubescenda veritas, nempe salus animæ propriæ, quæ per pudorè conseruandæ veritatis amittitur. Qui enim

Lucæ 9.

inquit Christus, erubuerit me & sermones meos, hunc filius hominis erubescet quum venerit in maiestate sua. Confundimur autem, hoc est, erubescimus dicere verum in perniciem animæ nostræ, non solum cum præ pudore omittimus confiteri veritatem de Deo, sed etiam cum mendacia quæ sunt contra honorem vel nostrum vel proximi, non redarguimus, aut cum pro officio peccantem fratrem arguere cessamus: Denique cum proprium peccatum confiteri, vbi & quando oporteret, erubescimus. De quibus omnibus in sequentibus particulariter fit mentio.

25 Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam.

Nomen, confusio, hic non ponitur pro ignominia, sicut capite 3, sed quemadmodum sæpè in scripturis, pro pudore. Non est enim hic ἀπὸ γαῖας, sed ἀπὸ οὐνοῦ. Duplicem ergo ponit pudorem, alterum non solum inutilem, sed etiam noxium, nempe qui secum adfert peccatum, quo scilicet à dicendo & faciendo quod æquitas requirit retrahimur, qualis est de quo iam dictum est. Alterum utilem & honestum, qui homini gloriam & gratiam apud Deum & homines conciliat, vt est is quo nos pudet turpe aliquid committere, is etiam quo quis de malè acta conuersatione confunditur, ita vt pœniteat & emendet. Nam & per eam simul gratiam meretur & gloriam. Hunc in peccatore desiderat Dominus, Hierem. 3. dicens; Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. De duplici isto pudore, altero noxio, altero utili & bono, multa hic author habet postea in fine capitis 41. & in principio capitis 42.

Hier. 3.

Non

26 Non accipias faciem aduersus faciem tuam, nec aduersus animam tuam mendacium.

PRO duabus huius sententiæ partibus, Græcis vna tantum est pars, quam noster in duas secuit. Sic enim est: *μὴ λάβῃς πρόσωπον καὶ ψυχῆς σου*, Ne accipias personam (vel faciem) aduersus animam tuam. Deinde pro secundo membro additur; Et ne reuerearis in casum tuum; pro quo noster in sequenti sententia habet: Ne reuerearis proximum tuum in casu suo. Et est sensus: Ne contra salutem animæ tuæ personæ cuiusquam habeas rationem, ita vt consideratione dignitatis aut potentiæ eius in iusta causa ei præ pudore cedas. Nec alterum ita reuerearis, vt ea res tibi ruinæ causa sit, & detrimentum adferat. Itaque nostræ lectionis sensus est: Cùm aliquis tibi falso ignominiam irrogat, noli contra faciem tuam alterius facie vel persona ita commoueri, vt non deposito inutili & noxio pudore, cum fiducia teipsum defendas, nec in perniciem animæ tuæ admittas te vel etiam alium grauari mendacio, ita vt præ verecundia illud depellere cesses. Indicat ergo hæc sententia vnam speciem vitiosæ verecundiæ, qua scilicet quis se finit alieno mendacio grauari, ignominiam simul & animæ suæ dispendium sibi attrahens. Ignominia enim significatur cùm dicitur, aduersus faciem tuam, in qua confusionis locus est: animæ verò dispendium, cùm dicitur, aduersus animam tuam. Peccat enim, & conscientiam suam vt in plurimum lædit qui propriam famam negligit.

27 Ne reuerearis proximum tuum in casu suo, nec retineas verbum in tempore salutis. Non abscondas sapientiam tuam in decore suo.

HÆc tria rectè accipiuntur secundum nostram lectionem, vt pertineant ad prohibendam alteram vitiosi pudoris speciem, cùm scilicet quis præ pudore prætermittit peccantem fratrem corripere, aut docere indoctum, cum spes est promouendæ salutis eius. Hoc enim est quod dicit, in tempore salutis. Pro illo autem, in decore suo, vel potius, eius, vt habent multi libri, Græcis est, *ἐν τῷ καλλοῦντι*, hoc est, ad pulchritudinem vel decorem. pro quo aliqui vertunt, cùm illustranda est. Itaque & nostræ lectionis sensus est: Non abscondas sapientiam tuam in decore eius, hoc est, cùm est decoranda & ornanda. Id autem est cùm pro Dei gloria, aut cum fructu audientium proferri potest. Nam alioqui tempus est vt sapientia abscondatur, ne margaritæ spargantur ante porcos, easque porci conculcent.

28 In lingua enim sapientia dignoscitur, & sensus est scientia, & doctrina in verbo sensati, & firmamentum in operibus iustitiæ.

Græcis

Græcis tantum est, In sermone enim cognoscetur sapientia, & doctrina in verbis linguæ. Præter alia ergo, addita est illa pars, & firmamentum in operibus iustitiæ: quo rectè secundū Lyram intelligi potest significatum doctrinam veritatis cōfirmari per bona opera, vt sit sensus; Et firmamentū doctrinæ vel veritatis doctæ est per opera iustitiæ facta à docente. Qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Potest & in hac parte repeti verbū, dignoscitur, vt sit sensus; firmamentum, hoc est, firmitas & fortitudo animi cognoscitur per præstita opera iustitiæ. Simplicius tamen fuerit intelligere hac parte addita explicari de qua doctrina sit sermo, nempe ea quæ sit firmamentum in operibus iustitiæ, hoc est, qua homines firmantur in operibus bonis.

Math. 5.

29 Non contradicas verbo veritatis vllō modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere.

Postquam monuit non cessandum præ pudore à corripiendo alium & docendo, rectè vicissim monet non resistendum verè corripienti & docenti, quod ipsum aliquoties præ pudore fieri solet. Sæpè enim qui de admisis corripiuntur, se conantur mēdacijs tueri & defendere, veritati pertinaciter contradicentes. Itaque & istud præceptum pertinet ad certam vitiosi pudoris speciem resecandā, quamvis & generaliter possit intelligi, nec per pudorem, nec ob aliam quamvis causam veritati repugnandum, nisi quòd ex parte satis detur intelligi priorem partē magis dici contra eos qui vt non cōfundantur, veritati contradicunt cū arguuntur ab aliquo de commisso peccato. Cuius secundæ partis sensus est; Si quod mendacium per imprudentiam & inscitiam protulisti, ne pergas illud impudenter defendere aut negare, sed potius illud verè fatere, & de illo sic apud te confundere, vt emendare proponas. Potest & hic esse sensus; Pudeat te depræhendi mendacem, dum per imprudentiam tuam & inscitiam veritati contradicis, vt quod dicitur, confundere de mendacio, non accipiatur de mendacio commisso, sed de committendo. Sic enim hæc pars magis conuenit cum priori. Vtrius modo intelligatur, hac sententia & quidam pudor adducens peccatum resecatur, & quidam pudor adducens gloriā ac gratiam imperatur, atque seruandus docetur. Ad idem pertinet quod sequitur:

30 Non confundaris confiteri peccata tua, & ne subijcias te omni homini pro peccato.

31 Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra iētum fluuij.

Græca longè aliter modo habent. Nam, vt alia omittam, quod in his duabus sententijs quarto loco ponitur, in Græcis iam ponitur secundo loco, vt sit secundum membrum prioris sententiæ. Et quod secundo loco ponitur in Græcis, est principium secundæ sententiæ. Habent enim sic; Non confundaris confiteri peccata tua, & ne vi cohibeas fluxum

fluxum fluminis . Ne te subijcias homini stulto , & ne accipias faciem (vel personam) potentis . Secundum quam lectionem prior sententia pertinet ad id quod superiori sententia agebatur . Prohibetur enim vitiosus ille pudor quo quis deprehensus non vult fateri delictum suum, sed pergit mendacis errorem suum & peccatum tegere & tergiuersari: quod cum facit, similis est ei qui conatur fluxum fluminis retinere: quia sicut huius conatus à vi & impetu fluminis superatur, ita & ille à veritatis vi vincetur, quæ eius mendacia denudabit, & magis eius impietatem proderet. Quod ergo dicitur; non coneris contra cursum fluminis; significat non laborandum, vt qui peccauit, veritatē contra se currentem & impugnantē mendacis multis superet & opprimat. Posterior sententia pertinet ad ea quæ mox sequuntur. Significat enim in nullius quantumvis potentis gratiam cedendum esse à iustitia & veritate, quod frequenter præ pudore fieri solet . In nostra lectione vtraque sententia referenda videtur ad prohibendum pudorem confessionis admissorū peccatorum, vt sit sensus: Non confundaris confiteri peccata tua, maximè cum ob ea argueris à sapiente aliquo, & ne pro peccato à te admissō vlli homini te subijcias, hoc est, obnoxium facias maioris & nouæ reprehensionis atque vltionis, si scilicet mendax inueniaris dum vis excusare ac negare peccatum commissum. Non omni, enim hic positum videtur pro, nulli, sicut ibi; Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens . Et correctiores plerique libri manu scripti non habent dictionem, omni, sed tantum, ne te subijcias homini pro peccato. Quam puto veriore esse lectionem, quomodo & Rabanus legit . Huic sensui conuenit quod sequitur: Noli resistere aduersum faciem potentis, pro peccato scilicet à te admissō: Hoc est, cum iudex aut alius quiuis qui potest vindicare, ac tua mendacia confutare, te de peccato arguit, noli mendacis te contra eum defendere, nec contra potentiam eius qui te veritate oppugnat obnitere . Id enim perinde est, ac si coneris contra ictum, hoc est, vim fluminis . quasi dicat: humiliter potius confitere peccata tua Deo & homini, maximè si is habeat potestatem & sapientiam qua te confutare poterit, vt per humilem confessionem & agnitionem peccati, veniam consequaris, & debitam vltionem euadas. Nam, vt est Prouerb. 28. qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur. Lyranus illud, non te subijcias omni homini pro peccato, sic intelligit vt significetur delectum hominum habendum, & dispiciendum cui confitenda sint peccata, tantum scilicet ei qui nouit & potest salutare adhibere aut ostendere remedium . Glossa interlinearis, quæ ex Rabano est desumpta, intelligit ea parte significari non esse consentiendum ei qui ad peccatum perpetrandum allicit, vt priori parte Sapiens hortetur ad confessionem peccati patrati: secundā dehortetur à consensu patrandi, quia dum quis allicienti ad peccandum consentit, subijcit se illi à quo se superari permittit. Sed primo loco posita explicatio magis præcedentibus

conuenit & sequentibus. Hic enim totus locus videtur consistere in inutili pudore pellendo, & ad utilem inducendo.

32 Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos.

Docuit per pudorem non omittendam confessionem peccatorum, nunc docet per pudorem etiam non omittendam confessionem veritatis, & defensionem iustitię, significans ob eam etiam potentibus esse resistendum, quibus propter confessionem peccatorum dixerat non esse resistendum. Cũ enim vsque ad mortem certadum docet pro iustitia, indicat etiam principibus obsistendum esse cũ iniquũ aliquid exigunt. Itaque illi quod dixit, pro peccato, opponitur, pro iustitia, significans non esse certandum & contendendum pro peccato defendendo, certandum autem pro iustitia defendenda. Et ne quis etiam hic putet locum habere, quod dixit; ne coneris contra ictum fluminis; adiecit hic; & Deus expugnabit pro te inimicos tuos; pro quo Græca tantũ habet, & Dominus Deus pugnabit pro te. Quæ etiam pro duobus primis membris, vnum tantum habet, ἡς θανάτου ἀγωνίᾳ καὶ πρὸς ἀληθείας, Vsque ad mortem certa pro veritate. Itaque duplici versione nostra lectio constat, in quarum vnã verbum Græcum, agonizare, relictum est, & ponitur deponentialiter: in altera Latinum positum est, certa. In priori loco Rabanus legit: In iustitia agonizare; quomodo & scriptũ vnum habebat. Agonizare pro anima, est iustitię defensionem suscipere pro conseruanda animæ salute, quæ perditur, si quis cũ opus est præ pudore omittit defensionem veritatis & iustitiæ. Ne enim quis existimaret ad se non pertinere defensionẽ iustitiæ, bene addit, pro anima tua. quasi dicat: dum pro iustitia decertas, pro anima tua certas. Itaque hic vetatur quarta vitiosi pudoris species.

33 Noli citatus esse in lingua tua, & inutilis, & remissus in operibus tuis.

Sequuntur aliquot valde utilia præcepta prohibitiua. Et primũ quidem damnat velocitatem ad loquendum, siue in iubendo, siue in promittendo, maximè cũ facta dictis nõ responderent. Sũt enim qui multa statim alijs imperant, cũ ipsi interim sint inutiles in operibus suis, & remissi in bonis agendis. Sunt & qui multa facillè pollicentur, sed tardi sunt in præstandis promissis. In quos quadrat illud: Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Pro, citatus, Cõplutensis æditio habet, ἄσπετος, hoc est, audax & iactabundus: Germanica corruptè habet, τρεχὺς, cũ legendum esset τρεχὺς, hoc est, velox. quomodo legit noster interpres. Generaliter autẽ hac sententia prohibentur duo vitia, scilicet velocitas ad loquendum, & tarditas ad bene operandum.

34 Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.

Secundò, damnat seueritatem maximè herorum & patrum. Herile enim imperium per se videtur esse satis acerbum. Ad eam autè potestatem atque acerbicatem si accedat in dominis morū importunitas, sæuitia atque infania, fit prorsus imperium tyrannicum, aut feritate beluinum. Itaq; requirit Sapiens in dominis humanitatē atque æquitatē erga domesticos, sicut & Paulus vult dominos quod æquū & iustum præstare seruis, & eosdem minas remittere. Et patribus præcipit ne ad iracūdiam prouocent filios, vt nō pusillo animo fiant. Noli, inquit, esse sicut leo in domo, hoc est, familia tua, ita scilicet vt curiosa omnium inuestigatione, clamoribus insanis, iussis onerosis, vltionibus grauib; crudeliter tuos perturbes, premas, & perdas, quos maximè fouere & humaniter tractare debes. Notanda certè sententia contra plærosque qui foris maximè se præbent humanos, domi crudeles, qui hic significantur crudelis leonis magis digni esse nomine quàm hominis.

Colof. 4.
Ephel. 6.

35 Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.

Tertiò, damnat auaritiā, pulchrè notans hoc vitiū porrectione manus & contractione. Hæc est enim auarorū conditio, vt ad accipiendum manū habeant porrectam, hoc est, extensam: ad dandum verò collectam, hoc est, contractam & compressam. At, vt Christus dixit, beatius est dare quàm accipere. Et Aristoteles virtutis magis propriū esse dicit *ἰσοποιῆσαι*, quàm *ἰσοπαροῦσαι*, hoc est, beneficiū dare quàm accipere. Duo ergo vitia hoc versū Sapiens prohibet, & ne nimis faciles simus ad accipiendum, & ne nimis tardi ad dandum.

Act. 20.

CAPVT QVINTVM.

1 Noli attendere ad possessiones iniquas, & ne dixeris; Est mihi sufficiens vita. Nihil enim proderit in tempore vindictæ & obductionis.

Continet hoc caput aliquot adhuc præcepta prohibitiua, continuando quod cœptum est in fine capitis præcedentis, sic tamè vt hic ferè addatur ad singulas prohibitiones peculiaris ratio. Cæterum primum istud præceptū Græca paulo aliter sic habent: *μὴ ἰσχυεῖς ἐν τοῖς χρήμασι σου, καὶ μὴ ἴπης, ἀυτάρτι μοί ἐστι ἡ ζωὴ.* hoc est, Ne attendas ad diuitias tuas, & ne dixeris; Sufficientia mihi sunt ad vitam. Itaque non est hic sermo de diuitijs iniquis, de quibus hoc capite postea peculiaris est sententia, nec additur apud Græcos ea pars; Nihil enim proderit in tempore &c. quæ ex inferiori loco huc assumpta videtur: Sed prohibetur ne quis ad eas quas siue iustè siue iniustè obtinet, diuitias nimis respiciat, ita vt in eis fiduciam collocet, earumque intuitu,

D. ij sibi